

Gelderen, A. van (2010). 'Does Explicit Teaching of Grammar Help Students to Become Better Writers?' In: T. Locke. *Beyond the Grammar Wars*. New York/London: Routledge, p. 109-128.

Hulshof, H. (1996). *Kennis over taal en taalverschijnselen*. Bussum: Coutinho.

Kennisnet Jaarplan (2015). 'Ict laten werken voor het onderwijs'. Zoetermeer: Kennisnet.

Ronde 8

Astrid Wijnands

Hogeschool Utrecht

Contact: Astrid.Wijnands@hu.nl

Dat zoeken we op! Het gebruik van de ANS bij grammatica

1. Inleiding

Op HSN-2013 signaleerde Coppen (2013) een onzichtbaar leed, namelijk het leed van de Algemeen Nederlandse Spraakkunst (ANS). De ANS is in de jaren 1960-1970 ontstaan, omdat in onderwijskringen behoefte was aan een uitvoerige grammatica waarin een brug geslagen werd tussen grammaticaonderwijs en wetenschappelijke taalbeschrijving. Maar in het onderwijs wordt de ANS nauwelijks gebruikt: het werk is nog steeds te moeilijk voor onze leerlingen. Om de ANS te lezen en te gebruiken, zullen leerlingen dus geholpen moeten worden. Coppen (2013) pleitte dan ook voor de ontwikkeling van een didactische onderlaag bij de elektronische versie van de ANS (E-ANS) waarin onderwijsmateriaal geplaatst zou kunnen worden voor een concrete toepassing van dit naslagwerk in de les. In het project *All ANS on deck* zal ik mij de komende jaren bezighouden met de ontwikkeling van deze didactische onderlaag.

2. Huidige situatie in Nederland¹

Grammaticaonderwijs wordt in Nederland gegeven in de onderbouw (klas 1 t.e.m. 3) van het voortgezet onderwijs. Leerlingen op de hogere niveaus (havo en vwo) leren meer grammaticale begrippen aan dan leerlingen op de lagere niveaus (vmbo). Leerlingen op lagere niveaus ontleden meestal alleen enkelvoudige zinnen, terwijl havisten en vwo-leerlingen zich ook wagen aan samengestelde zinnen. Echter, leerlingen die goed zijn in grammatica worden veelal niet verder uitgedaagd om zich in de

taal te verdiepen. Ook bij hen eindigt grammaticaonderwijs bij het correct kunnen ontleden van een zin.

De afgelopen jaren is in een aantal publicaties kritiek geuit op deze vorm van grammaticaonderwijs in het voortgezet onderwijs (Coppen 2010; Bonset 2011; Van Rijt 2013; Neutelings & Van Rijt 2014). De huidige didactiek zou de indruk geven dat grammaticaonderwijs een eenduidige ontleding heeft. Leerlingen leren slechts oppervlakkige oplossingen voor artificiële zinnen, met behulp van vuistregels.

3. Werken met de ANS

Door leerlingen geselecteerde en didactisch verrijkte passages uit de ANS te laten lezen, kunnen ze ontdekken dat het Nederlands ingewikkelder in elkaar steekt dan de traditionele grammaticalessonen doen geloven. De ANS beschrijft voornamelijk wat er in de taalwerkelijkheid voorkomt en geeft niet altijd expliciete, normatieve oordelen. In het voorwoord staat: “De ANS wil een zo volledig mogelijke beschrijving geven van de grammaticale aspecten van het hedendaagse Nederlands met het doel de gebruiker een praktisch hulpmiddel te verschaffen aan de hand waarvan hij zich een oordeel kan vormen over de grammaticaliteit en de aanvaardbaarheid van diverse vormen van taalgebruik” (ANS 1997: 6). Leerlingen kunnen zo uitgedaagd worden om zich echt in taal te verdiepen en een meer kritische houding aan te nemen als het gaat om taal. Dit perspectief op een beschrijving van de taalwerkelijkheid, die soms verschilt van de taalnorm, kan een leerling dus stimuleren tot een bewustere omgang met de taalnorm tegen de achtergrond van de taalwerkelijkheid en het eigen taalgevoel.

Omdat de terminologie van de ANS aansluit bij de traditionele schoolgrammatica, kan de docent leerlingen met basiskennis van grammatica zonder veel problemen eenvoudige passages uit de ANS laten lezen. Afhankelijk van het niveau, zou het didactisch verrijkte materiaal ingezet kunnen worden bij leerlingen uit 3-vwo tot en met 6-vwo. In de lagere klassen kunnen leerlingen kennismaken met het lezen en gebruiken van de ANS. Leerlingen komen daardoor ook in aanraking met teksten over taalkundige onderwerpen, een genre dat de leerlingen nu niet of nauwelijks lezen of kunnen lezen (Robben 2010). In de hogere klassen kunnen de leerlingen geconfronteerd worden met een taalkwestie, waarover zij dan met behulp van de ANS hun eigen mening moeten vormen.

Deze aanpak stimuleert de ontwikkeling van het kritisch denken (Coppen 2009). ‘Kritisch denken’ en ‘het leren van vragen stellen’ zijn vaardigheden die niet vaak genoeg geoefend kunnen worden door vwo-leerlingen, omdat het de vaardigheden zijn die hen voorbereiden op het wetenschappelijk onderwijs (Moesker & Das 2010).

Door de ANS in de bovenbouwklassen in te zetten, kan er in Nederland ook een vervolgstap gemaakt worden van grammaticaonderwijs naar taalkundeonderwijs in de bovenbouw (zie Hulshof 2010).

4. Wat zoeken we op?

De ANS is een veelomvattend werk. Er zijn vier grote onderdelen te onderscheiden in deze referentiële grammatica:

1. het woord;
2. de constituent;
3. de zin;
4. algemene verschijnselen.

Het hoofdstuk 'zinsdelen' uit het onderdeel 'de zin' sluit het meest aan bij de schoolgrammatica. Hierin worden begrippen behandeld als 'gezegde', 'onderwerp', 'de verschillende voorwerpen', 'de bepaling van gesteldheid' en 'bijwoordelijke bepalingen'. Het hoofdstuk kan op verschillende niveaus ingezet worden.

In een klas 3-vwo kan de docent leerlingen laten ontdekken dat een aantal woordgroepen dat met een voorzetsel begint, kan voorkomen als voorzetselvoorwerp ('complement') bij een werkwoord of als bijwoordelijke bepaling ('modificeerder') in de zin. Zie resp. 1a en 1b.

(1a) Sven wacht op zijn nieuwe fiets. (Svens wachten is gericht op zijn nieuwe fiets).

(1b) Sven wacht op zijn nieuwe fiets. (Sven zit op zijn nieuwe fiets terwijl hij aan het wachten is).

De ANS biedt een uitgebreid overzicht van gezegdes met een voorzetselvoorwerp. Het is niet mogelijk om bij alle gezegdes een dergelijk 'minimaal paar' te maken tussen een voorzetselvoorwerp en een bijwoordelijke bepaling, maar door hiermee aan de gang te gaan, ervaren leerlingen wel het verschil tussen de twee grammaticale concepten 'voorwerp' en 'bepaling'.

De volgende kwesties zijn geschikter voor een hoger niveau, omdat de leerling meer uitgedaagd wordt om zijn eigen ideeën over taal te toetsen met behulp van de ANS. Waar bij het vorige voorbeeld nog gebruikgemaakt kan worden van een regel waarom een woordgroep een voorzetselvoorwerp is en geen bijwoordelijke bepaling, worden de leerlingen er bij de volgende voorbeelden mee geconfronteerd dat er verschillende

manieren bestaan waarop je de kwestie kan beredeneren. Het (quasi-)reflectieve denken van de leerling wordt in de volgende voorbeelden meer aangesproken (zie Coppen 2009). De leerling wordt uitgedaagd om zijn eigen ideeën over taal te toetsen met behulp van de ANS.

De eerste kwestie betreft het wel of niet aaneenschrijven van werkwoorden als *kapotmaken, goedkeuren, gebruikmaken...* Volgens de Taaladviesdienst schrijven we *gebruikmaken* aan elkaar in zin 2a, maar niet in zin 2b en niet in zin 2c.

(2a) De docent heeft van de ANS gebruikgemaakt.

(2b) De docent heeft van de ANS geen gebruik gemaakt.

(2c) De docent maakt van de ANS (geen) gebruik.

De vraag die de leerlingen kan worden voorgelegd, is: ‘Wanneer schrijf je nu de predicatieve bepaling wel en wanneer niet vast aan het werkwoord?’ Door leerlingen met behulp van didactisch materiaal zinnen als 3a tot en met 4c te laten construeren en analyseren kunnen zij de factoren bepalen die de predicatieve bepaling met het werkwoord laat versmelten. Ze kunnen hierbij gebruikmaken van het hoofdstuk ‘De bepaling van gesteldheid’ uit de ANS, waar de leerling ook een verwijzing zal vinden naar scheidbare en onscheidbare werkwoorden.

(3a) De zangeres heeft het glas kapot gezongen.

(3b) De zangeres heeft het glas aan gruzelementen gezongen.

(3c) De zangeres heeft het glas kapotgemaakt.

(4a) De hond heeft de bal stukgebeten.

(4b) De hond heeft de bal stukgemaakt.

(4c) De hond heeft de bal in flarden gebeten.

De tweede kwestie gaat over de functie van de woordgroep ‘de acteur’ in zin 5.

(5) De acteur regende nat op de set.

Een traditionele ontleding van *de acteur* als onderwerp is niet mogelijk: het werkwoord *regenen* vraagt niet om een agens als onderwerp. Maar welke functie heeft *de acteur* dan? Bij deze kwestie zal de leerling niet met een simpele verwijzing naar de ANS

geholpen worden bij zijn redenering, maar zal hij meerdere passages moeten gebruiken om zijn mening te vormen. Daarbij spelen de hogere-ordeconcepten ‘thematische rol’ en ‘congruentie’ een beslissende rol.

5. Hoe verder?

In mijn project *All ANS on deck* zal ik in twee docentenontwikkelteams (DOTs) materiaal ontwikkelen voor een didactische laag van de ANS. De DOTs bestrijken de domeinen ‘Nederland’ en ‘België’. Beide landen hebben andere eindtermen voor grammaticaonderwijs

In de twee DOTs voor het vo zullen we twee cycli van een zogeheten ontwerponderzoek uitvoeren. Allereerst zal ik vanuit de didactische literatuur over ‘kritisch denken didactiek’ (Moseley e.a. 2005) en ‘*reflective judgment*’ (King & Kitchener 2002) criteria vaststellen voor een nieuwe grammaticadidactiek. Op basis daarvan zal ik concrete leerarrangementen ontwerpen (zoals in Coppens 2011; Van Rijt 2013). De docenten van de leergemeenschappen zullen deze in hun klassen uitvoeren. Daarbij zal ik op diverse manieren data verzamelen: allereerst zullen de lessen in de leergemeenschappen geobserveerd worden, er zullen video-opnames gemaakt worden en ik zal leerling-producten verzamelen. Daarnaast zullen de docenten een logboek bijhouden en worden de ervaringen in de leergemeenschappen uitgewisseld. Op deze manier zal ik twee cycli van het ontwerponderzoek uitvoeren. Op basis van de resultaten van de eerste cycli zullen de ontwerpcriteria worden bijgesteld en zal een verbeterd ontwerp worden gemaakt.

6. Besluit

Met het project *All ANS on deck* wil ik de ANS met didactisch verrijkt materiaal ontsluiten voor vwo-leerlingen. Ik hoop hiermee hen in aanraking te brengen met taalkundige teksten en hun kritisch denkvermogen verder te ontwikkelen. Grammaticaonderwijs zal voor hen op die manier overgaan in taalkundeonderwijs.

Referenties

- Bonset, H. (2011). “Taalbeschouwingsonderwijs, wat is dat? Een overzicht van empirisch onderzoek in Nederland”. In: *Tijdschrift Taal*, 2 (3), p. 6-14.
- Coppens, P.A. (2009). “Actief Grammaticaal Denken”. In: S. Vanhooren & A. Mottart (red.). *Drieëntwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 236-239.

- Coppen, P.A. (2010). 'De taal is een rommeltje'. In: H. Hulshof & T. Hendrix (red.). *Taalkunde en het schoolvak Nederlands*. Amsterdam: VLLT, p. 26-28.
- Coppen, P.A. (2011). "Grammatica is een werkwoord". In: S. Vanhooren & A. Mottart (red.). *Vijfentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 222-228.
- Coppen, P.A. (2013). "Tegen het leed dat grammatica heet". In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Zevenentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. XXXIV-XXXIX.
- Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M.C. van den Toorn (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff uitgever/Wolters Plantyn.
- Hulshof, H. (2010). 'Van grammatica naar taalkunde. Van een doodlopende naar een doorlopende leerlijn'. In: H. Hulshof & T. Hendrix (red.). *Taalkunde en het schoolvak Nederlands*. Amsterdam: VLLT, p. 12-19.
- King, P.M. & K.S. Kitchener (2002). 'The reflective judgment model: Twenty years of research on epistemic cognition'. In: B.K. Hofer & P.R. Pintrich (eds.). *Personal epistemology: The psychology of beliefs about knowledge and knowing*. Mahway, NJ: Lawrence Erlbaum, p. 37-61.
- Moesker, M. & H. Das (2010). 'Leerlingen stellen vragen aan taal'. In: H. Hulshof & T. Hendrix (red.). *Taalkunde en het schoolvak Nederlands*. Amsterdam: VLLT, p. 38-43.
- Moseley, D., V. Baumfield, J. Elliott, M. Gregson, S. Higgins, J. Miller & D.P. Newton (2005). *Frameworks for thinking: A handbook for teaching and learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Neutelings, T. & J. van Rij (2014). "Syntaxis op een bont bedje van didactiek". In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Achtentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 208-212.
- Robben, T. (2010). 'Wetenschappelijke geschiedenis van de syntaxis spreekt leerlingen aan'. In: H. Hulshof & T. Hendrix (red.). *Taalkunde en het schoolvak Nederlands*. Amsterdam: VLLT, p. 48-50.
- Rijt, J. van (2012). "Van zwemmen zonder water tot het roken van lantaarnpalen. Over grammaticaonderwijs op semantische basis". In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Zesentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 270-274.
- Rijt, J. van (2013). "Semantisch grammaticaonderwijs: een stand van zaken". In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Zevenentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 229-235.

Taaladviesdienst. Online raadpleegbaar op: <https://onzetaal.nl/taaladvies/advies/gebruikmaken-gebruik-maken>.

Noot

- ¹ In dit artikel beperk ik me vooralsnog tot de situatie in Nederland voor wat betreft grammaticaonderwijs. In mijn onderzoek zal ik de Belgische situatie later meenemen.